

УДК 811.161.2'373.2

DOI 10.31.65/2520-6966-2020-14f-98-241-248

А. М. Кайдаш

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання Навчально-наукового інституту філології, перекладу та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

В. І. Хомич

кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України "Ніжинський агротехнічний інститут"

Фауністичні образи в прозі Миколи Вінграновського: лінгвостилістичний аспект

У статті розглядаються лексичні одиниці на позначення представників тваринного світу. Лінгвостилістичний аналіз здійснюється на матеріалі прозових творів українського письменника Миколи Вінграновського. Мала проза митця насичена зоонімами, оскільки анімалістичні образи є важливим складником образної системи мовотворчості автора.

На основі описового методу окреслено лексико-семантичне поле фауністичних номінацій, що представлене як онімними, так і апелятивними номінаціями. Дистрибутивний аналіз сприяв вивченню фауністичних номінацій у художніх текстових структурах. Так, зокрема, нами з'ясовано, що стилістичне навантаження зоонімів підсилюється завдяки вживанню цих номенів у контексті з фразеологізмами, стилістично зниженою лексикою.

Зображений письменником світ природи постає цілісною, гармонійною, живою системою, представники якої в мовотворчості автора наділені людськими рисами й властивостями. Зооніми увиразнюються персоніфікацією, яскравим маркером якої виступають власні назви.

У статті також приділена увага кольоронознавам, які пов'язані зі світом природи. Домінантним у цій спектральній системі виступає жовтий колір.

У мовотворчості Миколи Вінграновського світ природи та світ людини взаємодіють. І в ній яскраво виявляється авторська модальність – колорит замилювання, любові, доброго й дбайливого ставлення до природи.

Ключові слова: Микола Вінграновський, проза, зоонім, фауністичний образ, фауністичні номінації, мовосвіт, художній текст.

Зоонімні номінації є одним із цікавих об'єктів досліджень у лексикології. Назви на позначення представників тваринного світу передають глибинну міфопоетичну, символічну, ментальну інформацію, відображають особливості побуту й господарювання людини, її світобачення й ставлення до природи. Художній текст репрезентує

індивідуально-авторську інтерпретацію довілля, збагачуючи уявлення про народ, а специфіка вербального відтворення об'єктів природи забезпечує оригінальність та унікальність авторської мовотворчості. Художньою спадщиною, у якій значна увага письменника приділена фауністичним образам, є прозовий доробок Миколи Вінграновського. Узагалі творчість цього автора вже була об'єктом досліджень літературознавців. Лінгвістика представляє низку наукових праць, присвячених розглядові прози письменника. Так, Н. Сологуб вивчає мову художньої прози Миколи Вінграновського за твором "Кінь на вечірній зорі" [3]. К. Качайло аналізує прізвиська тварин в оповіданні "Манюня" [2]. Та все ж зоонімний простір мовосвіту українського митця залишається об'єктом мовознавчих студій. Тому метою пропонованої статті є лінгвостилістичний аналіз фауністичних номінацій, уживаних у прозових творах Миколи Вінграновського.

Деякі персонажі повісті "Літо на Десні" номінуються онімно. Такими є корова Маня й кінь Валентин, які наділені людськими іменами. "Чорно-біленька бочкастенька корова" [1, с. 179] має тиху та спокійну вдачу, що підтверджується контекстами: "припинав свою *тихеньку Маню* пастися" [1, с. 179]; "*Маня* стиха гукнула свого хазяїна" [1, с. 179]. Портретна характеристика фауністичного персонажа вибудована на метафоризації та з відтінком легкого гумору: "*Маня* підвела на вози свої чисті від роси голубі непорочні очі, кліпнула довгими, зроду не фарбованими віями, приглушила хвостом на своєму вигинистому боці молоденького г'едзика, хотіла було прилягти на квітчасте виткиво луку і слухати, як у ній ніжно народжується молоко..." [1, с. 187]. Покірна вдача корови обумовлена споконвічним значенням цих свійських тварин у господарюванні людини. Але й у Мані з'являється поривання до волі. Автор майстерно це підкреслює в епізоді зустрічі із циганами: "Милуючись золотим рідним промінням рідного сонця і жовтими пахучими сонечками рідних кульбаб, *Маня*, мов зачарована, стояла і слухала, як спритні і тугі пальці циганочки доять в голубе відерце її туге молоко, і захотілося Мані, вперше в житті захотілося, піти з циганами, з оцими вільними і незалежними людьми бодай на край світу..." [1, с. 187].

Із не меншою любов'ю виписаний образ ще однієї корови – Первінки – з однойменного твору. Її портретну характеристику автор укладає в уста хлопчика, чиє мовлення сповнене зменшено-пестливих слів: "Чорненька. На весь базар вона одна така тільки й була. І роги віночком. Три стакани на день дає. І не б'ється" [1, с. 158]. Позитивно маркується контекст, у якому зображується ця тварина:

"Глибоко і тепло дихала *Первінка*, від її тіла пахло літом, нагрітим літнім вечірнім камінням" [1, с. 164].

Таким же покірними є Валентин – кінь із повісті "Літо на Десні": "А *Валентин* – коник смирний, він не кусається" [1, с. 182]. Його образ уведений у статичні епізоди, як-от: "Коневі кризь вії повільно цідиться теплий сон..." [1, с. 180]; "*Валентин* винувато опустив спітнілу голову" [1, с. 188]; "*Валентин* затремтів, прогнувся і поволеньки, але твердо припав на всі чотири коліна" [1, с. 189]. Негативну оцінку коневі дає прагматичний Семен Семенович Запоточний, від якого втекли цигани, що видоїли Маню, бо "хіба їх оцим *старим стервом* доженеш?" [1, с. 188].

Цей фауністичний персонаж, як і всі у творі, наділений людськими рисами й можливістями. Це уособлення письменник майстерно відтворює в епізоді гри коня з хлопчиком: "*Валентин*, наче нехотячи і випадково, повертає свою загнудану голову до Десни, до нашого намету і тихо пирхає. Та мій малий на посту: синій від холоду, він лежить за наметом у верболозі і поїдом їсть очима коня. *Валентин* моргає малому оком, і мій малий моргає йому зеленим своїм. *Валентин* веде вухом, і мій хапається рученям за вухо своє. *Валентин* ворухить хвостом, і мій, шукаючи хвоста у себе, відказує головою з кущів *Валентинові* – нема, мовляв, у мене хвоста нема, я ще безхвостий! *Валентин* нагинає голову і підбирає з луку якусь бадилину, – мій малий лиже вихололий у росі пісок. І таке – щоранку" [1, с. 181]. Крім того, автор акцентує на тому, що кінь має душу: "Де він був, де дибала його душа – *Валентин* прийшов у тумані ввесь і дихав туманом, туманом сивіла кожна його волосинка..." [1, с. 202].

Значну кількість фауністичних номінацій у повісті "Літо на Десні" становлять апелятивні назви. Незважаючи на відсутність власних імен, образи виписані дуже колоритно, індивідуалізовано.

Одним із наскрізних у фауністичній образній системі твору є образ лисиці. Інформування про неї починається повість, і багато подій, що розгортаються далі, подаються кризь призму лисичиною бачення й оцінювання. У портретній характеристиці яскравими є деталі, створені за допомогою персоніфікації: "*Лисиця* виглянула з нори, помружила малинові від сонця очі, розсунула мордочкою звіробій, подумала, помріяла, жовтенько залягла" [1, с. 177]. Посилюється персоніфікація образу лисиці вживанням фразеологічної одиниці: "*Лисиця* рвала боки зі сміху" [1, с. 179]. Веселий настрій цього персонажа підкреслюється, крім фразеологізму, ще й дієсловами "хихикнула" [1, с. 180], "сміялася" [1, с. 199]. Перша мовна одиниця має елемент розмовності, актуалізацію якого досягається

високий рівень персоніфікації образу. Надзвичайно колоритними є репліки лисиці до своїх дітей. Емоційно наснаженим виступає зображення тварини в природі: "*Лисиця* відкрила рот: прямо їй у рот з неба падав жайворонок, – лежу на його гнізді! Жайворонок ковзнув крильцем по її вусах, ударив по носі серцем і вимайнув у синю, аж темну, синість туди, де й був" [1, с. 190]. І стилістично яскраве оцінне судження: "Сірий чорт! Мало ока не вибив! – сказала лисенятм *лисиця* і глянула під себе: сіреньке, переїхане циганським колесом жайворонкове гніздо давно не пахло ні ним, ні його дітьми. – А кидатесья! Діти давно літають, а він ще – кидатесья! Літали б мої лисенята – співала б і я тоді та щебетала..." [1, с. 190]. Головне завдання лисиці зараз – навчити своїх дітей жити в природі, і вони, покірні та слухняні, повторюють усе за нею: "*Лисиця* оббігла з дітьми копичку, де кабана було менше, глянула на Валентина, насмикала пучечок сіна, показала, як це робиться, дітям, і всі четверо з пучечками в писках впливли в озерце. ... Лисенята пливли за мамою і робили, як робила вона: *лисиця* занурилася у воду, сховався під водою і хвіст, і спина, і голова – пливли над водою лисячі вуха та очі, та стирчав писок з сіном" [1, с. 191]. Лисиця намагається бути суворою з дітьми, але її мовлення насичене яскравими стилістичними фігурами, що посилюють гумористичне звучання: "Ви навіть жука спіймати не вмієте! Знайте: на осінь порозганяю. Живіть самі. Оце ще підемо по ковбасу, а на осінь драла від мене хто куди, бо я від вас або здохну, або ж подамся в монахині в зоопарк у Київ..." [1, с. 199–200]. Характеристика лисенят звучить зі слів їхньої матері, яка влучно описує свій лисячий рід: "Якісь у них очі не бистрі, і самі вони якісь не живкі – не вдалися ні в мене, ні в свого покійного батька. Ото був лис! Курей з димарів витягав! А мишей! Бувало, зранку проснусь, а він їх купками передо мною наскладає..." [1, с. 189].

Ще одним колоритним фауністичним персонажем повісті є кабан. Його статус у природі підкреслено прикладковою назвою: він – мер "тутешніх лугов з корінцями, медових трав, полів з картоплями, лісів із дубняками і прочая, і прочая" [1, с. 178]. Думки кабана, наведені у творі, підкреслюють персоніфікацію образу: "Десна ще порожня, сонна, двоє "дикунів" на березі чистять картоплю, хай собі чистять, – каже собі *кабан*, – я їх не боюсь, я сам – дик, лисицею пахне з-під грушки старого берега, нехай собі пахне, чорт з нею, що, я лисиці ніколи не чув?!" [1, с. 178]. Гумористичність образу посилюється епізодом, коли кабан утікає від бабки: "*Кабан* скосив очі на свій п'ятачок, на бабку, і його щетина піднялась, як намагнічена, кожна щетинка застриміла окремо: сів би йому на рило літак чи

трактор, то було б ще нічого, ті хоча б то спиталися, а це сіло без спросу, брикливе і синє, ще й лапу у ніздрю запхало, добирається лапою до серця – пропало серце!.. І тут, рятуючи Богом дане єдине життя, мер лугів і лісів, боліт і полів, і прочая дав такого горака і знову бабахнув так, що копиця мов задиміла!" [1, с. 178–179]. Автор додає цій сцені комізму: "Кабан нісся лугом, з нього вистрілювала неперетравлена за ніч картопля і, вже зовсім легкий, він просвітив поміж змертвілими "дикунами", вплужився у Десну, проорав її світанковий малиновий сон, вбросався за впалими березами на берег, гдливо оглянувся та й емігрував у потойбережний деснянський лісовий світ" [1, с. 179]. Характеристику кабана письменник передає за допомогою образу лисиці: "... вона давно знала цього *пришелепкуватого дурнобіга*, якому, як переїсть, ні з того ні з цього щось таке при вередиться, і він так само ні з того ні з цього зривається і летить, аж повітря горить за ним..." [1, с. 179].

Письменник змальовує ще одну фауністичну сім'ю – вужиху з вуженятами: "На стежку під ожиною саме виповзла погрітиса *вужиха з вуженятами*, підставили під сонечко свої слинькуваті очі, як мій малий з розгону наступив вужині на хвоста, зойкнув і остовпів. *Вужиха з вуженятами* кинулася від нього в ожину, а мій малий ще стояв з відкритим ротом, наче проковтнув гарячу з вогню картоплину" [1, с. 185]. Материнська турбота виявляється в діалозі з дітьми, який теж має гумористичне забарвлення: "Не бійтеся! – сміялася *вужиха до вуженят*. – Це син отого, що на копиці ночує". – "А як він нас поїсть?" – перешіптувалися скручені вертунами *вуженята*. – "Не поїсть. Він – не лисиця. Вони їдять консерви" [1, с. 185–186].

Окремою групою фауністичних персонажів, яка широко представлена в аналізованому тексті, є орнітологічні номінації. Ними насичені контексти: "Та треба ж було, щоб цієї миті стежку перебігало двоє голопузих *деркаченьт*, а з-поза нашого намету знялася *чাপля* і скинула йому на плече свій сніданок, аж ляснуло йому по плечу. Малий присів. А далі – звідкільсь узялась *оса* і, занюхавши з рота запах солодкого і золотого Маниного молока, засурмила перед його ротом ближче і ближче до язика..." [1, с. 186]; "На Десні і в лугах холониться ранок, а в небі гріється день. У небі вже насяялись *жайворонки*, а погід ними, наче змагаючись між собою, в синьо-золотистому сяєві чорними стрілами миготять *ластівки*. Під *ластівками*, кленучи немолоді свої крила і доганяючи молодих, летять столітні деснянські *ворони*. Під *воронами*, зневажаючи світ і все живе, "собі на умі", горбато пролітають на кривих своїх крилах *сірі чাপлі*" [1, с. 182–183].

Природа, як зауважує Н. Сологуб, є одним із концептів мовотворчості Миколи Вінграновського [3, с. 16]. Образи природи в прозі письменника сповнені кольорів, що сприяє влучному та яскравому відтворенню зображуваного в уяві читача. Тут і синій петрів батіг, і жовтенські лапки лисенят, і сіреньке жайворонкове гніздо, і жовті лілії, і жовті кульбабки, і синя бабка, і біла піскова дорога, і голубенькі незабудки, а небо – це синя синість.

Узагалі світ природи зображено автором у яскравим, світлих тонах і веселих емоціях. Крім лисиці, що сміється з кабана, веселою є й бабка: "Раптом кабанові на рило, на самісінький п'ятачок, сіла синя бабка, сіла, засміялася синіми крильцями, ще й ніжку встромила кабанові у ніздрю, бо там було ніжці тепло" [1, с. 178].

Персоніфіковані образи природи автор випишує дуже майстерно, він наділяє їх певними рисами, ознаками й властивостями так правдоподібно, що читач вірить йому: письменник упевнений, що жук "змерз у верболозі і летів у Соколівку погритися" [1, с. 199].

Зображене Миколою Вінграновським Придесення наповнене образами природи: "Перед ногою внизу лежить моє озерце з чайними гніздами в рогозі, за озерцем сидить моя копичка, де я виглядаю по шию в сіні, а далі, скільки біліє чайне крило, туманіють деснянські луги, з *мишами* і *жуками*, *жабами* та *вужами*" [1, с. 177]. Представників тваринного світу тут, на березі Десни, дуже багато, і всі вони співіснують. Утручання людини в цей світ природи порушує спокій і звичний ритм: "Жовті озерні лілії помічають тебе ще від намета, а ті, між якими ти зараз впірнеш за вершею, жовто темніють від страху, а сині бабки на них, і синя бабка ота кабанова, не досушивши з ночі крила, зриваються і мерехтять. *Маня* з жовтою кульбабою в губах з того лисячого боку озера дивиться на тебе і стоїть. *Чайки* верещать. Водяні жуки – хто куди. Молоді невивігані *деркаченьята* вишустуються з лози і – подалі від дому" [1, с. 184]. В авторському мовосвіті фауністичні образи наділені почуттями й емоціями, як і люди. Наскрізною емоцією є радість, представлена в концепті СМІХ: "Усі ясно і твердо живущі на небі і на землі – *жайворонки*, хмари, *Маня*, *лисиця* і ще хтось, побачивши моє живе буро-синє обличчя поміж вінценосними ліліями, – посміхаються..." [1, с. 185].

Отже, фауна вербального відтворення реальної дійсності в мовотворчості Миколи Вінграновського представлена як онімними номінаціями, так і апелятивами. Персонажі тваринного світу персоніфіковані, що дозволяє авторові художньо виписати яскраві й неповторні образи. Контексти, у яких уживаються зооніми, мають гумористичне забарвлення. Анімалістичні номінації контекстуально

корелюють зі стилістично зниженою лексикою (розмовною) та фразеологічними одиницями. Ці та інші лінгвостилістичні особливості фауністичних назв представлені й в інших прозових творах Миколи Вінграновського, що може становити об'єкт подальших мовознавчих студій.

Література

1. Вінграновський Микола. Вибрані твори: у 3 т. Тернопіль: Богдан, 2004. Т. 3. Повісті й оповідання. 350 с.

2. Качайло К. А. Образотворчі характеристики прізвиськ тварин (на матеріалі дитячої прози Миколи Вінграновського). URL: <http://www.rusnauka.com/pdf/246843.pdf>

3. Сологуб Н. "Кінь на вечірній зорі" (мова художньої прози М. Вінграновського). *Культура слова*. 2011. № 75. С. 13–20.

References

1. Vingranovskyi, M. (2004). *Vybrani tvory v tri'oh tomah. Tom tretii [Selected works in three volumes. Volume 3. Stories and short stories. V. III]*. Ternopil': Bogdan. [in Ukrainian].

2. Kachailo, K. *Obrazotvorchi harakterystyky pryzvysk tvaryn (na materialy dytyachoyi prozy Mykoly Vingranovskogo [Visual characteristics of animal nicknames (based on children's prose by Mykola Vingranovsky)]* // URL: <http://www.rusnauka.com/pdf/246843.pdf>

3. Sologub, N. (2011). "Kin' na vechirni' zori" (mova hudozhn'oii prozy M. Vingranovskogo ["Horse at the Evening Star" (language of fiction by M. Vingranovsky)]). Kyiv. *Kultura slova*. [in Ukrainian].

A. Kaidash

PhD, assistant professor, associate professor of the department of the Ukrainian language and teaching methods of the Educational and Scientific Institute of philology, translation and journalism of Nizhyn Mykola Gogol State University

V. I. Khomych

PhD, assistant professor, associate professor of the department of Social Sciences and Humanities, a Separate unite of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine Nizhyn Agrotechnical Institute

Faunal images in the prose of Nikolay Vingranovsky: the linguistic aspect

The article deals with the lexical units of denoting representatives of the animal world. Linguistic and stylistic analysis is carried out on the basis of prose works of the Ukrainian writer Mykola Vingranovsky. This prose contains many zoonyms because animalistic images are the main component of the figurative system of the author's speech.

The descriptive method used in the proposed article allowed to outline the lexical and semantic field of fauna nominations. It is represented by both anonymous and appellative nominations. Despite the fact that most of the analyzed images are verbalized with the help of common names, there zoonyms have a bright individual-image characteristic.

Distributive analysis has assisted the study of faunal nominations in artistic text structures. Thus, in particular, it was found that the stylistic load of zoonyms is enhanced by the use of

these names in the context of phraseology, stylistically reduced vocabulary.

The world of nature depicted by the writer appears as a holistic, harmonious living system, the representatives of which in the author's language are endowed with human features and properties. Zoonyms are expressed by personification, a bright marker of which is their own names – nicknames of a cow and a horse. Most of the names are appellants, but each of them is written by a talented artist in special individual style.

The article also focuses on the color of names that are associated with the natural world. Yellow is dominant in this spectral system.

In Mykola Vingranovsky's pen, the world of nature and mankind interact with each other. And it clearly shows the author's modality the color of admiration, love, kind and caring attitude to nature.

Key words: *Mykola Vingranovsky, prose, zoonym, faunal image, faunal nominations, language world, artistic text.*